

folkning havde mulighed for ved den slags lejligheder at give udtryk for utilfredshed over for høje brødpriser o.l. til kejseren. Ærindet for Veynes *Brød og skuespil* var et opgør med forestillingen om, at den romerske befolkning var blevet afpolitiseret ved ganske enkelt at blive spist af og underholdt. Dermed forsøgte han at rette opmærksomheden mod den politiske dimension i hovedstadens symbolske og rituelle liv. Her demonstrerede kejseren sin paternalistiske og kærlige omsorg for undersåtterne, mens de fik mulighed for at hylde og akklamere herskeren. De offentlige lege og skuespil udgjorde altså et politiseret rum, men det gjorde trods alt ikke bybefolkningen til nogen bestemmende aktør i rigets regering, hvad samme Veyne også anførte. Den paternalistiske, affektive relation mellem hersker og hovedstadens befolkning synes ikke nogen stor erstatning for tabet af indflydelse på, hvem der skulle beklæde republikkens embeder.

Når Flaig når den modsatte konklusion og insisterer på bybefolkningens intensiverede politisering i hovedstaden under kejserne, kan det måske skyldes, at kulturanthropologen alligevel er endt med at dominere over sociologen. For ham handler komparation først og fremmest om at identificere forskelle mellem kulturer (p. 127, 163). Derfor er der, måske lidt overraskende, heller ikke gjort meget forsøg på at inddrage komparativ litteratur om klientelistisk politik. I stedet synes han paradoksalt at have overtaget et moderne fokus på lovgivningsaktivitet og dernæst undersøgt, hvordan det giver meget anderledes resultater i en romersk kontekst. Resultatet bliver nok, at det romerske samfunds fremmedartethed overdrives, og kulturen mystificeres. Det er imidlertid en ringe pris at betale for at gennemføre så udfordrende, tankevækkende og perspektivrig en analyse som den, Egon Flaig her præsenterer læseren for. *Ritualiserede Politik* er et væsentligt værk, der bør læses såvel inden for som uden for romersk faghistorie.

SHELDON POLLOCK: *The Language of the Gods in the World of Men. Sanskrit, Culture, and Power in Premodern India*. Berkeley, CA 2006, University of California Press. xiv + 684 sider. 80/34,95 USD (HC/PB).

I sin nye historie over sanskrit har Sheldon Pollock sat sig for at belyse, hvordan dette det mest klassiske af indiske sprog brød ud af sin strenge isolation i vedaernes religiøst-liturgiske rum for at blive det medie, hvori en ny hofkultur slog sine litterære folder, indtil det et lille årtusind senere måtte vige pladsen for mere lokale dialekter. Værket er

stort og ambitiøst, intellektuelt vidtfavnende, perspektivrigt, men også monstrøst, af og til excentrisk og ikke sjældent svært gennemtrængeligt.

Pollock starter sin historie om sanskrit i århundrederne omkring vor tidsregning, altså lang tid efter vedaernes tilblivelse. De første store offentlige indskrifter i Indien dukker op under den gådefulde kejser Ashoka kort efter Alexander den Stores felttog. Men der skulle gå hen ved endnu et halvt årtusinde, før sanskrit blev anvendt i sådanne sammenhænge. Indtil da havde sproget været reserveret til religiøse formål og dets 'hellige' tekster overleveret, oprindeligt mundtligt, inden for et snævert præsteskab. Men med Saka-, Kushana- og Gupta-dynastiernes opkomst i det 2., 3. og 4. århundrede e. Kr. sker der et skift. Sanskrit finder nu anvendelse ved opsætningen af store royale indskrifter på monumentale bygningsværker. Det var led i en proces, hvor en højliterær tradition, den såkaldte *kauya*, var begyndt at udvikle sig med afsæt i de to store episke digte *Ramayana* og *Mahabharata*. Gudernes sprog var kommet ud blandt menneskene, som Pollock skriver i titlen på værket. Over de næste århundreder fungerede de indiske fyrstehoffer som motor for en udvikling, hvor man så en elitekultur baseret på en kanon af sanskritskrifter brede sig ud over Syd- og Sydøstasien. De bjergtagende ruiner af det imponante tempelkompleks ved Angkor Vat i Kambodia er netop et af de mest fascinerende udtryk for denne *Sanscrit Cosmopolis*.

Begrebet 'kosmopolis' er udtryk for et helt bevidst valg. Siden William Jones i slutningen af 1700-tallet påviste et slægtskab til den indoeuropæiske sprogstamme, har studiet af sanskrit haft en komparativ tradition. Det er Pollocks store bidrag, at han nu søger at videreudvikle den linje i sprog- og magtsociologisk retning. Til det formål iværksætter han en sammenligning med et andet stort overregionalt eller kosmopolitisk sprog, nemlig latin (kap. 7). Parallellen til det romerske verdensprog er helt åbenlyst rigtigt set. Begge sprog var forankret i en klassisk litterær kanon med et betydeligt episk element og grammatisk disciplin. Dette lærdomsislæt gav sprogene et meget stabilt, for nu ikke at sige uforanderligt udtryk, og gjorde det muligt for dem at 'rejse' gennem tid og rum. For sanskritteksterne, hvis historiske kontekst ofte kun er meget sporadisk dokumenteret, betyder det fx, at dateringer ofte kan svinge ganske voldsomt. Et interessant aspekt ved brugen af sanskrit, som sammenligningen bringer særligt tydeligt frem, er det forhold, at sproget ikke som latin fandt anvendelse inden for administration og retsforhold, men forblev et litterært, officielt kunstsprog i

hoffernes tjeneste.

Parallellen til latin hjælper altså Pollock til mere præcist at indkredse det indiske sprogs funktion og domæne og er hans studies helt store styrke. Men sammenligningen og den måde, den udvikles på, bliver samtidig bogens akilleshæl. Pollock har store ambitioner med sit værk. Det skal udfordre og nuancere herskende europæiske teorier om forbindelsen mellem magt, kultur og sprog ved at bringe det indiske materiale ind i debatten. Det er i og for sig et formål, man kun kan applaudere. Desværre viser det sig, at teoretikeren i Pollock bliver overskygget af en moralist med hang til grove stereotyper. Det romerske latin gøres til repræsentant for en 'ond' vestlig, homogeniserende, militant og undertrykkende imperialistisk tradition. Sanskrit derimod spredte sig i et rum, som aldrig blev underlagt et enkelt imperium som det romerske. Ikke tvang, men frivillighed karakteriserede derfor dannelsen af det kosmopolitiske sanskrit-univers, ifølge Pollock. Vi er ikke langt fra karikaturen her, og Pollock forfalder da også til grove essentialistiske betragtninger, der, hvis pilen havde vendt den anden vej, ville være blevet betragtet som helt urimelige (cf. pp. 279-280). Er det virkelig acceptabelt at sammenligne åbningsversene i to af de to sprogs kanoniske værker som udtryk for de to kulturers grundfølelse og så konstatere, at mens den romerske Vergil militaristisk vil »synge om våben og en mand«, så bøjer repræsentanten for den indiske tradition, Kalidasa, sig ydmygt for kosmos' kræfter? Den slags er ikke meget bedre end de victorianske stereotyper om den passive, defaitistiske og kastefastlåste inder – en figur, som apologeter for det engelske kolonistyre på værste orientalistiske vis mente at kunne læse ud af tilsvarende litterære eksempler.

Den slags kunne måske til nød gå an i et hurtigt essay, men i et mammutværk på mange hundrede sider, hvor forfatteren i øvrigt ynder at give sig endog rigtig god tid og udfolde sin argumentation i lange, snørklede kæder, er det vanskeligt rigtigt at finde på en god undskyldning. Det gælder ikke mindst, fordi det materiale, manden selv fremlægger, i den grad afspejler en anden historie. Hvordan harmonerer det med portrættet af sanskrits fredelige, frivillige kosmopolis, at talrige royale indskrifter, komponeret efter alle sanskritkunstens regler, storskydende praler med de mængder af fjender, som en given verdenserobrende konge skulle have undervundet i krig? Af den fredssommelige spredning af sanskrit bliver da det forhold tilbage, at en lang række eliter i Syd- og Sydøstasien i det krævende kunstsprog fandt et overlegent redskab til i konkurrence med hinanden at opbygge en

monarkisk, aristokratisk kultur. I den forstand udviser sanskrit langt flere fundamentale ligheder med latin, end Pollock bryder sig om.

Helt fundamentalt gør det forhold sig gældende, at romermagten ikke førte nogen egentlig romaniseringspolitik. Statsapparatet var alt for begrænset til at stræbe mod en omfattende, aktivt indgribende kulturpolitik. Det betød fx, at man accepterede græsk, der allerede havde koloniseret det østlige Middelhav, som udgangspunkt for dialogen med de stedlige eliter. I vest manglede der imidlertid en konsolideret litterær kanonisk tradition. Det hul kunne latin udfylde. Men det skete ved, at aristokrater rundt omkring i provinserne af egen drift efterlignede imperiets herskere. Det hjalp dem til at skille sig ud fra den gemene provinshob og gav dem samtidig billet til at søge del i imperiets goder. Latin blev altså ikke kun tvunget igennem af en centralmagt. I øvrigt fortsatte sproget jo med at brede sig i Nordeuropa efter Romerrigets sammenbrud.

Dette forhold udnytter Pollock dog til en mere frugtbar sammenligning i bogens anden del. Som i Europa, hvor forskellige lokale dialekter begyndte at få et skriftligt udtryk i løbet af middelalderen, blev også den litterære sanskrit-højkultur efterhånden udfordret af en række lokale dialekter, som man begyndte at digte og skrive litteratur på. Sammenligningen hjælper ham til at understrege, at disse lokale eller regionale dialekter vanskeligt kan forstås som egentlige folkesprog, *vernaculars*. De blev formet over det litterære højsprogs læst, både i Europa og i Syd- og Sydøstasien (kap. 10-12). I begge tilfælde var det igen ved fyrstehofferne udviklingen fandt sted. Men i modsætning til Europa blev de syd- og sydøstasiatiske litterære regionalssprog ikke i første omgang udgangspunkt for dannelsen af nationale identiteter.

Da det altså ifølge Pollock hverken var imperialistisk eller nationalistisk – europæernes to dødssynder – udfordrer det kosmopolitiske sanskrit og de senere regionale sprog os til at gentænke vores teoretiske fundament. Det giver bogens tredje del sig så i kast med. Her diskuteres en perlerække af tænkere. Folk som Bakhtin og Gramsci behandles med noget større sympati end nationalismeteorikerne Benedict Anderson og Ernest Gellner, der begge får kærligheden at føle. Det er i og for sig vanskeligt at forstå, eftersom de to sidstnævntes bidrag forekommer så umiddelbart relevante for Pollocks projekt. I denne læsers øjne fremkalder Gellners model for præindustrielle højkulturer (Gellner (1983), *Nations and Nationalism*, kap. 2) en intuitiv forståelse for relevansen af at sammenligne de to kosmopolitiske sprog sanskrit og latin – og motiverer derved videre til at bestige det bjerg, som bogen

The Language of the Gods også er. Hverken Gellner eller for den sags skyld Anderson benægtede, at der fandtes litteratur på lokale og regionale dialekter før moderniteten. Tværtimod er det vel en væsentlig pointe for dem, at sådanne dialekter først blev nationalitetsbærende, efterhånden som statsmagt, trykpresse, kapitalisme og almen skolegang gjorde dem til medier for udviklingen af nationale offentligheder (fx Gellner (1983), *Nations and Nationalism*, kap. 4). Gellner og Anderson er først og fremmest interesseret i ændringer i den samfundsmæssige mobiliserings- og integrationsevne og -grad. Men det forkaster Pollock med en flot håndbevægelse. Håndskrifter i Indien var ikke mindre effektive end trykpressen i Europa til at udbrede tekster. Den vurdering forekommer helt usandsynlig. Når man ved, at der i bogtrykkunstens første 50 år blev produceret omtrent lige så mange bøger som i det foregående årtusind tilsammen i Europa (Eisenstein (2005): *The Printing Revolution in Early Modern Europe*, pp. 14-15), så skal man tillægge de indiske skrivere nærmest overjordiske evner for at benægte, at det skulle gøre en forskel. Pollock leverer da heller ingen egentlig dokumentation for sin påstand. I stedet citeres et nationalromantisk udsagn fra Nehru, og der henvises til et luftigt og vildt overdrevet skøn over bevarede håndskrifter i Indien (pp. 558-60). Den institution der for tiden søger at skaffe sig et overblik over alle bevarede håndskrifter i biblioteker, arkiver og private hænder i Indien, opgiver da også kun et gæt på omkring en sjettedel af det, Pollock hævder, og i det er inklusive de talløse små samlinger af bønner, som mange indiske familier er besiddelse af (cf. *The National Mission for Manuscripts*, India: <http://www.nanami.gov.in>).

Pollocks værk er i enhver henseende en udfordring: spændende, øjenåbnende og visionært, men også irriterende, påståeligt og nogle gange skæmmet af moralisme. Sanskrit-historikerens evige problem – at den periode, hvori sproget havde sin store blomstring, historisk er meget vagt dokumenteret – rammer også Pollock, som ender med at reproducere de blinde vinkler i kildematerialet. Vi har litteraturen, men utroligt lidt om dens politiske, sociale og økonomiske kontekst. Det forklarer formodentligt, hvorfor der er så relativt ringe plads til magt og magtudøvelse i Pollocks fascinerende skildring af den syd- og sydøstasiatiske kosmopolis.

Peter Fibiger Bang